

Gülənə Maarif qızı Abdullayeva<sup>21</sup>

# AHARON APPELFELDİN YARADICILIĞINDA HOLOKOST MÖVZUSU

Yəhudi xalqının tarixində dərin izlər buraxan “Holokost” dünya tarixində II Dünya Müharibəsi dövründə Avropa yəhudiliyinin süqutu kimi tanınır. Bu soyqırım gedişatında nasitlər tərəfindən qəddarlıq və amansızlıqla 6 milyondan çox yəhudi qətlə yetirilmişdir. 1933-cü il 1 aprel tarixində Hitler alman xalqının qarşısında yəhudi dükanlarını boykota təşviq edən nitqlə çıxış edir. Boykot zamanı yəhudi dükanları dağıdılır, qarət olunur, yandırılır, sahibləri amansızcasına döyülür və ya qətlə yetirilirdi. Boykotlar 1935-ci ildə yəhudilərin həkimlik, əczaçılıq, əsgərlik və bir çox işlərdə çalışmasının qadağası ilə nəticələnir. 15 sentyabr 1935-ci il tarixində insan hüquqlarını aşıkarcasına tapdalayan “Nürnberg qanunları” qəbul olunur. Bu qanunlara insanlar “ali” və “əevri – ali” irələmə avrılır. Onun yəhudiləri ən asağı təbəqə kimi qəbul edirdi. “Nyunberq qanunları”Reyxstaqın sessiyasında yekdilliklə qəbul etdiyi iki irqçi qanunvericilik aktından ibarət idi (5, 450):

- ✓ “Revxin vətəndəsi haqqında qanun” (alm. Reichsbürgergesetz)
- ✓ “Alman qanı və alman ləvaqətinin qorunması haqqında qanun” (alm. Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre).
- 1 sentyabr 1939-cu ildə yəhudi soyqırımına start verilib. Holokost prosesi 3 mərhələdə həyata keçirildi:
- ✓ yəhudilərin hüquqlarının alınması və yüksək rütbələrdən uzaqlaşdırılması;
- ✓ yəhudilərin mallarının və mülklərinin əllərindən alınması və gettolarda yaşamağa məcbur olunmaları;
- ✓ “son həll”, toplanıb ölüm düşərgələrinə aparılması və orada sistemli şəkildə qaz otaqlarına ya da fərqli şəkildə öldürüleb cəsədlərinin yandırılması.

Yəhudi tarixinin görkəmli araşdırmaçısı S.Ploxiy Holokost haqqında yazırdı: *“Tarixdə bu kimi faciələr az yaşanıb. Holokost bir millətin deyil, bəşəriyyətin faciəsidir. Həmin dövrdə Avropada yaşayan yəhudilərin məruz qaldıqları irqi ayrı-seçkiliklər, antisemitizm, soyqırımı dünya tarixinə qara hərflərlə həkk olunub. Bu gün bütün dünya, hər birimiz əl-ələ verməli və bəşəriyyətin işıqlı və sağlam gələcəyi üçün çalışmalıyıq. Bəşəri mənəvi dəyərlər dünyaya hakim olmalıdır – müharibələr bitməli, silahlı qarşıdurmalar sona yetməlidir. Bunun üçün hər kəs səfərbər olmalıdır. Çünki tarixdə nəticə çıxarılması böyük faciələrə rast gəlinib ki, onlardan biri də məhz Holokost faciəsidir”* (16).

Holokost mövzusunda danışarkən yaradıcılığını bütünlükdə Holokost və müharibə mövzusunda həsr etmiş Aharon Appelfeldin adını qeyd etməliyik. Appelfeldin bu mövzularda bu qədər yer ayırması heç də təsadüfi deyildi, biz onun həyatına diqqət yetirsək görərik ki, müharibələr ona və onun ailəsinə nə qədər iztirablar çəkdiymişdi. Holokost faciəsi onun ailəsinə çatdıqda Appelfeldin cəmi 8 yaşı vardı. Onun anası və nənəsi faşist gettolarının birində öldürülmüşdü. Appelfeld və atası konslagerə göndərilmişdi. Tezliklə onu atasından da ayırırlar. Bundan sonra atasını bir daha görməyən A.Appelfeld düşərgədən qaçmağa nail olur və beləliklə, onun Ukraynadakı sərsəri həyatı başlayır. O, acından ölməmək üçün kəndlilərin evlərində günümüzə işləyir, odun doğrayır, su daşıyırdı. Hərdən elə olurdu ki, o. oğurluğa əl atmadan, dilənmədən səfillər dəstəsinə qoşulur və atılmış, kimsəsiz uşaqlarla tənha kəndlərdə, boş küçələrdə avaralanırdı (2, 11). O, 1944-cü ildə Sovet ordusuna qoşulmuş və müharibə bitənə qədər Ukraynada müharibə mətbəxlərində işləmişdi. II Dünya Müharibəsi bitdikdən sonra o öz yolunu İtaliyada yerləşən “Dəyişilmiş sifətlər” (Displaced persons) düşərgəsinə salır. Bu dövrlərdə onun gördüyü hadisələr onun yaradıcılığına böyük iz buraxmışdı. Nəhayət, o, 1946-cı ildə Yerusəlimə üz tutur və indiki İsraildə məskunlaşır.

Appelfeld yaradıcılığı dünya ədəbiyyatında Holokosta həsr olunmuş əsərlər sırasında xüsusi cəkiyə malikdir. II Dünya Müharibəsi zamanı nasistlərin əlindən dənşətli iztirablar çəkmiş xalqın taleyi Appelfeld yaradıcılığında öz əksini tapmışdır. A.Appelfeld müntəzəm olaraq öz əsərlərində Holokostun tarixi təsvirindən boyun qaçırmış və daha çox alleqorik təsvirə üstünlük vermişdir (5, 72). O, özü kimi faşistlərin əlindən xilas olmuşlarla müasir oxucular arasında vasitəçi olmağı asan hesab etmirdi. Dənşətli və qorxulu hadisələri özündə gizlətməyin yazıçı üçün böyük təhlükəsi var idi. Ona görə də, o hər zaman yerli və yersiz tənqidlərə məruz qalmışdı. O, 1959-cu ildə nəşr etdirdiyi ilk hekayəsində də faciənin dərinliyi haqqında, demək olar ki, heç nə göstərməmişdi.

Ədibin əsərlərində fəlakəti yaşamış və ondan sonra İsrail dövlətinə köçən qəhrəmanlardan da danışılır. Holokostdan sağ qurtulmuş yəhudilər Erets-İsrailə köçürlər. Lakin bu onların iztirabının sonu deyil, bu kəsələr onları təqib edən keçmişin dənşətlərindən yaxa qurtarmaq iqtidarında deyillər və yeni mühitlə ümumi dil tapa bilmirlər (7, 153). Onun ilk hekayələr toplusu “Aşan”da (“Tüstü”, 1959) göstərilən mövzuya yazıçı sonrakı dövrlərdə də qayıdır. Sonradan Appelfeld bu mövzuya “Ha-or ve-ha-ktonet” (“Dəri ve köynək”, 1971), “Mixvat ha-or” (“İşıq yanığı”, 1980) əsərlərində də qayıdır.

Appelfeld əsərlərinin əsas mövzusu Holokostun dərkədməzliyidir. “Be-komat karka” (“Zirzəmidə”, 1968), “Adney ha-nahar” (“Çayın tirləri”, 1971), “Ke mea-edim” (“Yüz şahid kimi”, 1964), “Ba-qay ha-poreax” (“Çiçəklənən vadidə”, 1964), “Şanim ve şaot” (“İllər və saatlar”, 1975), toplularında əsərlər impresionist (realizmi rədd edən, ictimai məsələlərdən qaçan, şəxsi əhval-ruhiyyə və təəssüratı verməyə çalışan və məzmunun zərərinə olaraq formaya həddindən artıq fikir verən idealist cərəyan) üslubda verilir. Guya ki, hadisələrin iştirakçısı olmayan müəllif qısa ifadələrlə hadisələrin mənbəyini açıq, Holokostun dənşətli mənzərəsini təsvir edir. Əsərlərini daha da dənşətli edən onların sakit tonlarla verilməsidir.

Hekayələrin bir çoxu yəhudilərin Şərqi və Mərkəzi Avropa meşələrində müharibənin dənşətlərindən xilas olma

<sup>21</sup> BDU, Şərqşünaslıq, müəllim

mövzusuna həsr olunub. “Cəhənnəmdə” öz qaydalarını təlqin edən realılıqla daxili aləmin insani simasını saxlamaq uğrunda mübarizə gedir. Bu mövzuya Appelfeld başqa nöqteyi-nəzərdən “Katerina” romanında qayıdır. *Yazıçı əsəri şərh edərkən bunları söyləmişdi: “Ukrayna mənim yaddaşından və ürəyimdən sıxışdırılıb çıxarılsa da, o, mənim ürəyimdə çox dərin izlər buraxıb, demək olar ki, dağ basıb”* (12, 24). Yazıçı Katerina obrazının simasında II Dünya Müharibəsi dövründə Ukraynada olarkən ona baxan dayələri, anasını və ona kimsəsiz, çətin anlarda kömək edən qadınları təsvir etmişdi. Yazıçı həmin qadınların sayəsində ukrain dilini öyrənmiş, bu, isə ona müharibə vaxtı yəhudi kimliyini gizlətməyə kömək etmişdi. Əsərdə yəhudi düşüncə forması və ailə münasibətləri haqqında olan fikirlər, yəhudilərin ətrafında baş verənlərə reaksiya yəhudilərə mənəvi və fiziki baxımdan yaxın olub da, uşaqlıqdan xristian xalq inancları üzərində tərbiyə olunan qadının gözləri ilə verilir. Katerina oğlunun qatilini öldürdüyü üçün uzun illərini həbsxanada keçirib. Katerinanın hekayəsində yəhudilərin müharibədən əvvəl və sonrakı həyatı şüurlu olaraq kütləvi şəkildə öz ölümünə getmək kimi görünür. Məhz bu gediş Appelfeldin əsərlərinin çoxunda təkcə güclü xarici qüvvələrin təsiri ilə deyil, təkcə fiziki soyqırım deyil, bu, həmçinin assimilyasiya olunmuş Avropa yəhudiliyinin milli-mənəvi özüneqəsd çalışmalarıdır (2, 40).

Yazıçı “Katerina” əsərində yəhudilərdən danışan yəhudinin səsinə eşitmək istəmir. Hər hansı bir stereotiplərdən azad, dəqiq, qərəzsiz, obyektiv bir səs eşitmək istəyir. O, Katerinanın səsi ilə danışır və dünyaya onun gözləri ilə baxır. Katerina yəhudi deyil və yazıçı əsərin sonuna qədər də onu yəhudiliyə şövq etmir. Katerina xristiandır, amma ibadətə məşğul olmur. Yazıçı burada göstərmişdir ki, hər kəs öz etiqad etdiyinə inanaraq yaşamaqlıdır. Təbii ki, digərlərinin inanclarına hörmət etmək şərti.

Appelfeld “Lifney Mabel” (“Daşqından əvvəl”) əsərində müharibənin törətdiyi dəhşətləri önə çəkməkdən çəkinməmiş və bunu daha qabarıq şəkildə təsvir etməyə müvəffəq olmuşdu. “Lifney mabel” əsərinin adı məcazi mənada işlədilmişdi. Ömrünü Holokostun tanınmasına sərf edən yazıçı çox güman ki, “lifney mabel” adı altında Holokost faciəsindən əvvəlki vəziyyəti, dövrü nəzərdə tutmuşdu (14). Əsərin başlanğıcında yazıçı kiçik bir Avstriya şəhərciyini təsvir edir. O, şəhərin müharibədən əvvəl yavaş-yavaş inkişaf etdiyini bildirir. Lakin dəhşətli müharibənin bütün bu inkişafı, gözəllikləri necə məhv etdiyini göstərir. Yazıçı müharibədən ən çox yəhudilərin əziyyət çəkdiyini göstərmişdi. Daha sonra isə əsərdə həmin şəhərdə yaşayan yəhudilərin taleyindən danışılır. Appelfeld müharibə cəlladlarının qoca yəhudi ravvinə belə rəhm etmədiyini göstərir. Müharibədən əvvəl əsərin baş qəhrəmanı Blanka əxlaqlı və ərinə heç zaman xəyanət etməyən bir yəhudi obrazı kimi göstərilir. Onun həyat yoldaşı Kramp isə əsərin əvvəlində çox alicənab, hər zaman həyat yoldaşına sadıq qalan, qayğıkeş və səbrli bir insan kimi təsvir olunur. Əsərin sonuna doğru isə, yəni müharibənin törətdiyi çətinliklərdən sonra yazıçı bu ailənin necə məhv olduğunu təsvir edir. Həç zaman ərinə xəyanət etməyi ağılından belə keçirməyən Blanka anasının yanına getmək üçün, pulsuzluqdan dəmiryolu fəhləsinin təklifini qəbul edib, ərinə xəyanət edir. Kramp isə eys-ışrətə qurşanır və demək olar ki, ailə qayğısını unudur və əsərin sonunda Kramp səfil bir kişi kimi təsvir olunur. Appelfeld “Lifney mabel” əsəri vasitəsilə müharibənin bir ailəni necə məhv etdiyini təsvir edir ki, bunun üçün də o, obrazların çoxluğundan uzaq dayanmışdı.

Appelfeldin son romanı da müharibənin insanlara üz verdiyi fəlakətlərdən, ağrı və acılardan danışılır. “Laiş” adlanan bu əsərdə bir qrup yəhudi qaçqını Avropada sığınacaq tapmayaraq, Yerusəlimə getməyə çalışır. Bir çox çətinliklərdən sonra Türkiyəyə çatan sağ qalmış qaçqınlar, nəhayət ki, Erets-İsrailə getməli olan paraxoda biletlər alırlar. Taleyin hər bir əziyyətinə qatlanmış bu qaçqınlar arzulanan sahillərə çatıb, Yerusəlimdə yeni həyat tapacaqlarına ümid edirlər. Lakin qaçqınların Yerusəlimə çatmaları əsərin sonuna qədər qeyri-müəyyən qalır. Bir çox tənqidçilərin fikrincə Appelfeld yaradıcılığında ilk dəfə olaraq bu əsərdə ümidsizliyədən can qurtarmaq cəhdləri peyda olur. Əsərdən bir parçaya diqqət edək:

זה ברוך כמו שמש, שאת לא תשחררי אותו. זה ברור. מילים נעימות. זה אפילו לא פחדות. זה יותר גרוע. להראות סבלנות לבן אדם שאתה שונא. אתה מסתתר אחורי אמירה "מה אפשר לעשות – זה ציווי". אבל יש לך ברירה, הכול תלוי בך. לא, אין לך ברירה. יום גדול. יום מרד. לתת חיים לבן אדם מושפל. כדי להראות בדיותך. להתנהג לפי ריגוש אמת, הרגשות אהבה. היה בן אדם! תשחררי! תשחררי! כבר ברור, שלא יקרה כלום. שטויות. ברור, שאתה מתעלם. מסתיר עיניך. ברור, שזה כבר סופו של דבר. לא תוכל לעשות כלום. אתה צריך להראות לה סבלנות עד סוף ימך (12, 103)

Hissənin tərcüməsi aşağıdakı kimidir:

– Gün kimi aydındır ki, sən onu azad etməyəcəksən. Aydındır. Gözəl sözlərdir. Bu hətta qorxaqlıq deyil. Daha pisdır: nifrət etdiyinə səbr. Sən “nə etmək olar- əmədrir” kəlməsinin arxasında gizlənirsən, amma sənin çıxış yolun var, hər şey səndən asılıdır. Yox, çıxış yolu yoxdur. Böyük gündür. Üsyan günü. Alçaldılmış insana həyat vermək. Öz ruhunda öyünmək üçün. Özünün həqiqət duyğusuna, məhəbbət hissələrinə görə hərəkət etmək. İnsan ol! Azad et! Azad et! "

O, əsəri bu sözlərlə bitirir: “Artıq aydındır ki, heç nə baş verməyəcək. Boş şeydir. Aydındır ki, artıq hər şeyin sonudur. Sən heç nə edə bilməyəcəksən, ömrünün sonuna qədər ona səbr etməlisən....”.

#### Ədəbiyyat siyahısı

1. İsrail yazıçılarının hekayələri, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı 2000, 260
2. Аарон Аппельфельд «Цветы тьмы», Москва 2015, 265 с.
3. Аарон Аппельфельд «Катерина», Москва 2007, 244 с.
4. «Великие имена в еврейской истории», Израиль, 2004, 18 с.
5. Вишлёр О. В. // Николай Кузанский - Нюрнбергские законы, Большая российская энциклопедия, Москва 2013, с. 450-451
6. Зоя К., Йосеф Х. «Антология Ивритской Литературы», Москва 2000, 420 с.
7. Краткая еврейская энциклопедия, Иерусалим, 1969
8. «От ишсува к государственности», Иерусалим, 1992, 196 с.
9. Пути ветра: «Современная литература Израиля». Москва, 1993, 246 с.

